

Onderzoeksopzet

abl

art-based Learning

Luisterend Leren

Paul Verschuur
Master Kunsteducatie
Fontys Hogeschool voor de Kunsten
Studiejaar 2021-2022

Inhoud

1. Inleiding
2. Onderzoeksvragen en hypothesen
3. Onderzoeksmethode
4. Persoonlijke motivatie
5. Relevantie

1. Inleiding

Ik ben nu ongeveer 17 jaar muziekdocent. Ik gaf les aan particulieren, scholieren van bijna elk niveau, maar vooral aan veel studenten van de Rockacademie te Tilburg, waar ik zelf studeerde en sinds 2005 docent muziektheorie ben. Daarnaast ben ik al 20 jaar uitvoerend muzikant. Dat uitvoerend muzikantschap kwam vanaf 2020 zo goed als helemaal stil te liggen vanwege de pandemie. Een bijkomend voordeel daarvan was dat ik eindelijk de tijd had om een masterstudie op te pakken, hetgeen ik de afgelopen twee jaar met veel toewijding en plezier heb gedaan in de vorm van de Fontys Master Kunsteducatie. Het laatste jaar van deze masteropleiding stond voor een groot gedeelte in het teken van onderzoek. Bij aanvang van de opleiding schatte ik in dat ik voor dat onderzoek een onderwerp zou uitkiezen uit mijn dagelijkse praktijk als docent voor Rockacademie. In een opleiding als de onze zijn er voortdurend vraagstukken die een uitgebreid onderzoek verdienen. Echter veranderde dat plan toen ik gedurende het eerste studiejaar kennismakte met art-based learning.

Art-based learning

Het was ergens in 2019 dat ik voor het eerst hoorde over art-based learning. Het stond op een poster van Museum Jan Cunen in mijn toenmalige woonplaats Oss. Ik weet nog dat ik me afvroeg wat dat zou zijn, maar het heeft me destijds niet genoeg getriggerd om me erin te verdiepen. Dat kwam pas na een herintroductie in het eerste jaar van de Master Kunsteducatie. Ik las het artikel *Tien jaar art-based learning: Een terugblik* (Lutters, 2019) als voorbereiding op een korte demonstratie van art-based learning door docente Mirjam van Tilburg. Mijn interesse was direct gewekt, zeker ook omdat Van Tilburg liet zien dat muziek (of welke kunstvorm dan ook) tot de mogelijkheden behoort. Die interesse werd alleen maar groter naarmate mij duidelijker werd dat het gebruik van muziek helemaal niet zo gebruikelijk is.

Art-based learning gaat uit van het idee dat kunstwerken als 'sprekende objecten' veel te vertellen hebben, als je maar de tijd neemt om te luisteren. Leren *ván* kunst dus, niet *óver* kunst. In een art-based learning workshop starten de deelnemers met het formuleren van een persoonlijke, betekenisvolle vraag. Door vervolgens een kunstwerk op verschillende manieren te benaderen komt er een proces op gang, waar allerlei associatieve gedachtes, emoties, herinneringen, ideeën, fantasie en net wat zich nog meer aandient met elkaar in verweving komen in een divergente stroom. In de laatste (convergerende) fase geeft men betekenis aan hetgeen zich aandient en komt men tot nieuwe inzichten. Het ervaren van kunst wordt op die manier een vorm van denken. Autonomie, intuïtie, associatie en (het open staan voor) toeval spelen daarbij een belangrijke rol (Lutters, 2020). Meer informatie over art-based learning is [hier te lezen](#).

Muziek

Bij de term kunst wordt soms echter niet direct aan muziek gedacht. Dat komt wellicht omdat muziek vele toegepaste vormen kent. Muziek om op te dansen bijvoorbeeld, of muziek ter ondersteuning van religieuze rituelen. Maar ook muziek als 'muzikaal behang' in een lift of winkel. Als we muziek als kunst benaderen halen we echter het beste naar boven wat ze ons te bieden heeft (Van Gerwen, 2014). Muziek is juist een hele krachtige kunstvorm. Voor veel mensen is muziek een drager van gevoel, emotie, fantasie en herinneringen. We weten ook uit de neurowetenschap dat muziek allerlei hersengebieden triggert. Geheugen, emotie, motoriek. Muziek brengt van alles met elkaar in verbinding, een eigenschap die bij art-based learning goed van pas komt. Bovendien, zo goed als iedereen houdt van muziek. Het is wat dat betreft dus ook een zeer toegankelijke en laagdrempelige kunstvorm. En, even met alle gebrek aan objectiviteit, wat mij betreft is muziek één van de mooiste dingen die het leven te bieden heeft. Nietzsche was het met mij eens, in 1888 stelde hij al: "Ohne Musik wäre das Leben ein Irrtum."

Ik vond het dan ook vreemd dat er geen noemenswaardige experimenten te vinden zijn die art-based learning en muziek met elkaar combineren en vond daarin het onderzoeksveld waarin ik me wilde begeven. Ook in het hierboven genoemde artikel werd art-based learning beschreven als het meest

geschikt voor beeldende kunst: “Oorspronkelijk bedoeld als een interdisciplinaire methode voor zowel beeldende kunst, muziek, podiumkunsten en literatuur, blijkt ABL in de praktijk het meest geëigend voor een dialoog met beeldende kunst binnen een museale context. De enige andere kunstvormen waarbij ABL succesvolle toepassing kent, zijn film en theater, beide net als beeldende kunst met een sterke visuele inslag.” (Lutters, 2019, p. 37)

Experiment

Een korte online verkenning leerde inderdaad dat het aanbod workshops en cursussen zich vooral richten op beeldende kunst. Ik besloot daartoe in de loop van vorig studiejaar al om eens wat te gaan proberen. Ik benaderde Museum Jan Cunen, waarvan ik wist dat die regelmatig met art-based learning bezig zijn. Die waren erg enthousiast over het idee en samen organiseerde we een bescheiden experiment rondom art-based learning en muziek. Een greep uit de (anonieme) reacties van deelnemers van dat eerste experiment:

Spannend – inspirerend – toegankelijk – goed toepasbaar voor muziek – bijzondere ervaring – een bevestiging van wat creativiteit voor mij betekent – voor herhaling vatbaar – interessant voor art-based learning begeleiders hier in Museum Jan Cunen.

Dit smaakte naar meer en ik stelde mij ten doel om art-based learning met muziek verder vorm te gaan geven in mijn afstudeeronderzoek. In oriënterende gesprekken die ik daar over voerde bleek al snel dat dit idee resoneerde bij collega muzikanten en docenten in het hoger onderwijs. Zou art-based learning met muziek wellicht iets de bieden hebben voor het hoger muziekonderwijs? Hoewel ik in gesprekken met verschillende musea werd uitgenodigd om meer experimenten te komen doen, besloot ik me te richten op het hoger muziekonderwijs. Dat is tenslotte mijn eigen vakgebied.

2. Onderzoeksvragen

Kernwoorden

Art-based learning – muziekbeleving – hoger muziekonderwijs

Onderzoeksvraag

Hoofdvraag:

Hoe kan er een vertaalslag gemaakt worden van art-based learning met beeldende kunst, vanuit de methodiek van Jeroen Lutters, naar art-based learning met muziek als kunstvorm, die betekenisvol is voor studenten in het hoger muziekonderwijs?

Deelvraag 1:

Wat is art-based learning? Een grondige theoretische verkenning. Wat zijn de ideeën achter deze methode? Waar komen we het begrip art-based learning nog meer tegen, m.a.w. wat bedoel ik niet met art-based learning?

Deelvraag 2:

Hoe geschikt is muziek als kunstvorm voor art-based learning? Valt er vanuit de literatuur iets te zeggen over de geschiktheid van muziek? (B)lijken bepaalde muziekstukken effectiever dan anderen? Zijn art-based learning sessies met muziek een succes? Wat ervaren de deelnemers? Wat ervaar ik zelf?

Deelvraag 3:

Welke ontwerpcriteria kan ik formuleren voor het vormgeven van een art-based learning met muziek workshop? Hoe ziet de workshop eruit? Waar moet ik op letten?

Deelvraag 4:

In welke mate is er in het hoger muziekonderwijs een plaats voor of behoefte aan art-based learning met muziek? Wat kan ik daar vanuit de literatuur over zeggen? Wat zeggen studenten? Wat zeggen docenten? Ervaren zij art-based learning met muziek als betekenisvol? En zo ja op welke manier?

Hypothesen

- Ik verwacht dat art-based learning met muziek een betekenisvolle rol kan spelen in de opleiding van musici. Zowel in persoonlijke ontwikkeling als in het herijken van muziekbeleving.
- Muziek als kunstvorm lijkt mij uitermate geschikt voor art-based learning en de reacties die ik tot nu toe krijg sterken dat vermoeden. Ik verwacht dat de workshops wat dat betreft waardevolle ervaringen gaan opleveren voor zowel de deelnemers als mijzelf als onderzoeker.
- Ik vermoed dat ik de bestaande art-based learning methode zal moeten aanpassen zodat het beter aansluit bij de specifieke kenmerken van muziek als kunstvorm.
- Ik schat in dat er bepaalde muziekstukken gaan zijn die beter werken dan anderen, maar ik kan nu nog net inschatten welke en waarom.
- Ik verwacht dat ik na het onderzoek genoeg in handen heb om anderen te enthousiasmeren om art-based learning met muziek een plek te geven binnen (kunst)educatie.
- Ik verwacht dat ik na dit onderzoek meer onderzoek zal willen doen. Bijvoorbeeld naar art-based learning met muziek in andere contexten. Of meer gedetailleerd op de effectiviteit van verschillende soorten muziek. Of een dieper gaande theoretische verkenning.

3. Onderzoeksmethode

Dit onderzoek is vormgegeven rondom de basisprincipes van ontwerponderzoek. Ontwerponderzoek kent een vooronderzoeksfase en een ontwerpfase (Van den Berg & Kouwenhoven, 2008).

Vooronderzoeksfase

Het vooronderzoek staat in het teken van oriëntatie en analyse. De oriëntatiefase begon al in studiejaar 2020-2021. Ik leerde art-based learning kennen en deed, zonder al te veel vooronderzoek te doen, een experiment met art-based learning met muziek in samenwerking met Museum Jan Cunen. Dat experiment en die gesprekken die ik er over voerde met het museum en docenten en studenten van Fontys Master Kunsteducatie gaf mij een indruk van de mogelijkheden. Ook gaf het me een indruk waarover verder nagedacht moest worden. Het zette mij aan het nadenken over wat er moest gebeuren om art-based learning met muziek steviger neer te zetten.

In de analysefase onderzoekt men behoeften, context, literatuur en voorbeelden (Van den Berg & Kouwenhoven, 2008). Hiertoe voerde ik gesprekken met diverse art-based learning ervaringsdeskundigen, waaronder dr. Jeroen Lutters, die de methode art-based learning uitwerkte en erop promoveerde. Lutters werd niet veel later overigens de extern begeleider van dit onderzoek. Maar ik sprak ook met mensen die met regelmaat art-based learning met beeldende kunst begeleiden in musea. De gesprekken waren steeds open interviews. Ik had wel wat topics en vragen bij de hand, maar het verliep steeds heel natuurlijk. Ik heb de gesprekken steeds getranscribeerd en van een kleurcode voorzien. Geel ge-markeerd als er iets gezegd werd over hoe de art-based learning workshop met muziek er uit zou kunnen zien, blauw als het ging over relevantie en groen als er iets voorbijkwam over de aard van de te componeren muziek. Zo kon ik later snel dingen bij elkaar brengen.

Ik volgde een tweedaagse training van ArtEZ in samenwerking met Cultuur Oost en bestudeerde het een en ander aan literatuur omtrent art-based learning. Ook ging ik op zoek naar informatie over de vraag wat voor soort muziek zou kunnen werken in art-based learning workshops, hetgeen mij o.a. in de hoek van muziekpsychologie bracht. Ik verwerkte dit alles samen met de input uit de interviews in een aantal stukken tekst, die ik later verder zou uitwerken. Daarnaast ging ik op zoek naar al bestaande toepassingen van art-based learning en muziek. Ik sprak twee docenten die experimenten hadden gedaan met art-based learning met muziek in het middelbaar onderwijs. De gesprekken verwerkte ik op dezelfde manier als hierboven beschreven. Ook bestudeerde ik literatuur m.b.t. het gebruik van de term art-based learning (of een variant daarvan) in andere contexten en op andere manieren dan het-geen Lutters beschrijft.

Daarnaast voerde ik gesprekken met diverse muzikanten en docenten, vooral om een indruk te krijgen van de muzikaal inhoudelijke invulling. Wat voor soort muziek en benadering zou kunnen werken? Deze gesprekken heb ik op eenzelfde manier aangepakt als de eerder genoemde gesprekken, echter soms wel met instrumenten bij de hand, zodat er eigenlijk al een verkennend begin werd gemaakt met compositie. Vervolgens formuleerde ik aan de hand van de opgehaalde informatie een aantal ontwerp-principes voor workshops art-based learning met muziek.

Ontwerpfase

De ontwerpfase is een iteratief proces van ontwikkelen en evalueren (Van den Berg & Kouwenhoven, 2008). Met de informatie uit de vooronderzoeksfase ging ik aan de slag om tot een eerste workshop te komen. Dat vertaalde zich op de eerste plaats in een draaiboek waarin ik de stappen van de workshop omschreef. Per stap gaf ik in grote lijnen aan wat ik zeg en doe, wat de deelnemers doen en hoeveel tijd ik daarvoor neem. Gedurende dit onderzoek paste ik het draaiboek steeds aan, meestal naar aanleiding van eigen ervaringen of feedback vanuit een workshop. Later zou ik het draaiboek herformuleren, zodat het niet gericht is op mijzelf, maar bruikbaar voor elke docent die aan de slag zou willen met art-based learning met muziek. Op de tweede plaats ging ik aan de hand van de ideeën

uit de vooronderzoeksfase in samenwerking met een aantal musici aan de slag om tot nieuwe muziek te komen welke ik zou kunnen gebruiken in de workshops.

Vervolgens ging ik workshops geven. Tijdens de workshops kreeg ik steeds al wat eerste feedback die ik dan kort in een verslagje verwerkte, samen met mijn eigen ervaringen. Vervolgens bevroeg ik de deelnemers middels een feedbackformulier. Dat feedbackformulier stuurde ik (meestal een dag) na de workshop pas op. Ten eerste omdat men dan wat tijd heeft gehad om er iets van te vinden, maar ook omdat art-based learning best eens een tijdje kan doorwerken, althans dat is mijn eigen ervaring, waardoor de uitkomsten ervan na de workshop dus nog veranderen. Ik heb ook overwogen om de feedback in te bouwen in de workshop, zodat de respons groter is. Maar na twee uur is de energie wellicht wat laag en bovendien kreeg ik vaak ook niet meer tijd.

Ik bekeek steeds welke feedback ik meteen al mee kon nemen in de volgende workshop. Dat wil overigens niet zeggen dat alle suggesties zomaar overgenomen werden. Want, zoals Van den Berg & Kouwenhoven (2008, p. 23) opperen: "Een suggestie . . . kan immers in strijd zijn met de uitgangspunten waarop het ontwerponderzoek gebaseerd is". Alle feedback uit de formulieren heb ik verzameld in een spreadsheet. Vervolgens heb ik dat gecodeerd om enige duiding en ordening te kunnen geven aan de respons. Later schreef ik een analyse van de feedback.

Terwijl ik met de workshops bezig was bleef ik ook lezen en gesprekken voeren, al was het uiteraard in een lager tempo. Ik las een aantal muziekfilosofische werken en verdiepte me in ideeën over onderwijs van, naast Lutters, o.a. Gert Biesta. Zo kreeg het theoretisch kader met betrekking tot art-based learning in het hoger muziekonderwijs steeds meer vorm. Ook had ik een interessant groepsinterview met studenten en een docent van Teachers College, onderdeel van Hogeschool Windesheim. Lutters stond aan de wieg van die opleiding, waar art-based learning dus vanzelfsprekend een belangrijke rol speelt.

Verslaglegging

Gedurende het hele onderzoek werkte ik steeds in een aantal documenten rondom een specifiek thema of kernwoord. Ik bracht literatuur, interviews, feedback uit de workshops en eigen ideeën met elkaar in verweving. Deze uiteenzettingen zijn te vinden onder het kopje Theorie op de website. Daarnaast werkte ik aan een draaiboek, beschrijving en verslaglegging van de workshops en verzamelde ik creatieve output van deelnemers. Gedichten, tekeningen en verhalen die in de workshops tot stand waren gekomen. Dat is allemaal te vinden onder het kopje Praktijk op de website.

4. Persoonlijke motivatie

Dit onderzoek vertrok vanuit een persoonlijke interesse. Los van het idee om muziek als kunstvorm te gebruiken, spreekt de filosofie achter art-based learning (bijna letterlijk) tot de verbeelding. Kunst als een manier om creatief denken te stimuleren, een andere manier van probleembeschouwing. Art-based learning als een kritische strategie om vragen te stellen bij de bestaande werkelijkheid (Lutters, 2019). Op deze manier denkende biedt art-based learning een voor mij nieuw perspectief in het (steeds maar weer moeten) verdedigen van het bestaansrecht van kunst(enaar). Art-based learning als een antwoord op de vraag naar de rol en betekenis van kunst (Lutters, 2019). Ik vraag me wel eens af hoe de wereld er uit zien als beleidsmakers en beslissers met enige regelmaat op deze manier met kunst bezig zouden zijn. Écht luisteren naar wat van binnen zit.

Goed, even weer met beide benen op de grond. Art-based learning sluit aan bij hoe ik muziek beleef. Ik zie muziek als een krachtig middel en zet het soms ook doelbewust zo in. Dat is goed terug te horen in de liedjes die ik schrijf. Er gebeurt van alles in een mensenleven, in de wereld om ons heen en ik gebruik muziek om daar handen en voeten aan te geven. In dialoog te zijn en te blijven met mezelf en, om met Biesta (2020) te spreken, pogen te ontdekken wat het betekent om in dialoog te zijn met de wereld. Art-based learning zou een sterk onderdeel in die dialoog kunnen zijn.

Daarnaast past dit onderzoek goed in mijn persoonlijke ontwikkeling als docent. De afgelopen 16 jaar ben ik als (muziektheorie)docent vooral op een technische manier met muziek bezig geweest (hetgeen óók heel interessant is, laat dat duidelijk zijn). Ik vind het fijn en nuttig om me in dezen meer te richten op betekenis, gevoel, intuïtie en de kracht van muziek. Ik denk ook dat het voor conservatoriumopleidingen goed is om daar meer aandacht aan te besteden en hoop dat dit onderzoek daar iets aan kan bijdragen.

Tot slot is er een sterke artistieke component in dit onderzoek. Dat is voor mij altijd een motivatie. Een nieuw pad op de levenslange zoektocht naar en in muziek.

5. Relevantie

Voor wie zou dit onderzoek interessant en relevant kunnen zijn? Hoewel ik denk dat art-based learning met muziek interessant zou kunnen zijn voor vele partijen, wil ik er hier een aantal uitlichten:

Het hoger muziekonderwijs

In feite is het hoger muziekonderwijs de belangrijkste doelgroep van dit onderzoek. De vraag naar de relevantie voor die doelgroep zit in feite deels in de onderzoeksvraag en deelvraag 4. Ik werk dat vraagstuk uit in [dit artikel](#). Misschien is het goed om hier alvast te benoemen dat Lutters art-based learning oorspronkelijk ontwierp als “nieuwe vorm van kunsteducatie voor het tertiair onderwijs” (Lutters, 2012, p. 243). Vergezocht is dat dus in ieder geval niet. Later stelt hij dat het vooral succesvol blijkt te zijn in een museale context (Lutters, 2019), om het uiteindelijk in *Art-based learning: Handboek creatief opleiden* (2020) in de meest uiteenlopende contexten te plaatsen. Dan spreekt hij overigens ook weer van het tertiair onderwijs (p. 116):

Het biedt de mogelijkheid even los te komen van het vakgerichte onderwijs waarin het leren van skills belangrijk is en af te dalen naar het fundament waarop die skills moeten rusten, het creatieve Zelf dat zich ontwikkelt in samenspraak met de kunsten en de humaniora.

In de eerste gesprekken die ik gevoerd heb met docenten (ook toevallige gesprekken bij de koffieautomaat) en art-based learning experts komt dat vakgerichte waar Lutters hier over spreekt ook naar voren. In het hoger muziekonderwijs is er, op zich begrijpelijk overigens, veel aandacht voor techniek en theorie. Art-based learning gaat echter meer over betekenis en beleving. Muziek is zoveel meer dan een trainbare handeling of een verhandelbaar product. Zou het zinvol kunnen zijn om in de opleidingen meer aandacht te hebben voor al dat andere?

De art-based learning community

Ik doel daarmee in feite op iedereen die zich bezighoudt met art-based learning. Dit onderzoek wil immers een toevoeging zijn aan bestaande praktijken op dat vlak. In het bijzonder wil ik hier het lectoraat Art education as Critical Tactics van ArteEZ noemen, waar Jeroen Lutters als lector een belangrijke positie in heeft. Nu is dat lectoraat uiteraard niet uitsluitend met art-based learning bezig, maar ik merk wel dat mijn ideeën een warme ontvangst krijgen. Lutters is geïnteresseerd in het uitdiepen van art-based learning met muziek, en ziet in mijn onderzoek een mogelijke ingang daarvoor. Zo werd ik meteen in het begin van dit onderzoek al toegevoegd aan de [kenniskring van dit lectoraat](#). Later werd er een werkgroep opgericht die dit onderzoeksonderwerp ook na mijn meesterproef verder zou kunnen verkennen. Naast Lutters en mijzelf zitten daar momenteel twee andere experts in. Tenslotte ben ik gevraagd om bij te dragen aan een door ArteEZ nieuw te lanceren online onderzoeksplatform. Het is nog onduidelijk wanneer dat van de grond gaat komen, maar het feit dat Lutters mij daarvoor benaderd geeft alvast aan dat dit onderzoek in deze kringen als relevant wordt gezien.

Professionals vanuit andere vakgebieden

Hoewel ik me er in dit onderzoek niet op wil richten, zijn er andere vakgebieden denkbaar waar er interesse voor dit onderzoek zou kunnen zijn. Ik ben al uitgenodigd door een lerarenopleiding bijvoorbeeld. Maar ook ben ik al benaderd door diverse coaches. Art-based learning met muziek zou interessant kunnen zijn in hun coachingspraktijk. (Dat geldt dan overigens ook voor art-based learning met andere kunstvormen lijkt mij). In de reacties van deelnemers uit de workshops wordt met regelmaat gesuggereerd dat art-based learning met muziek een goede tool zou kunnen zijn in therapeutische contexten. Voor de goede orde, ik heb zelf niet de ambitie om me als therapeut te gaan bewegen, maar mogelijk geeft dit onderzoek handvaten voor anderen. Nogmaals, ik stuur het onderzoek voorlopig niet in andere richtingen, maar ga het zeker ook niet uit de weg, en heb gemerkt dat laagdrempelige communicatie op bijvoorbeeld sociale media interessant is om het idee verder de wereld in te helpen.

Referenties

Biesta, G. (2020). *ArtEZ Academia 15 - Door kunst onderwezen willen worden* (2e druk.). Amsterdam University Press.

Lutters, J. (2012). *In de schaduw van het kunstwerk: Art-based learning in de praktijk*. Garant.

Lutters, J. (2019). Tien jaar art based learning: Een terugblik. *Cultuur+Educatie*, 18(52), 30-40.

Lutters, J. (2020). *Art-based Learning: Handboek creatief opleiden*. Coutinho.

Nietzsche, F. W. (1888). *Letter to Köselitz* [Brief].

Van den Berg, E. & Kouwenhoven, W. (2008). Ontwerponderzoek in vogelvlucht. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 29(4), 20-26. Geraadpleegd op 20 oktober 2021, van <https://research.utwente.nl/en/publications/ontwerponderzoek-in-vogelvlucht>

Van Gerwen, R. (2014). Muziek als een kunst. In *Muziek ervaren* (pp.41-57). Damon.